

REINHOLD MILLER

Aktualne zadania i perspektywy etyki w NRD

VIII Zjazd SED, na którym zostały określone główne zadania nauk społecznych w najbliższych latach, wywołał wśród etyków NRD żywą i twórczą dyskusję na temat kierunków i intensyfikacji badań naukowych w dziedzinie etyki marksistowsko-leninowskiej.

Punktem wyjścia niniejszych rozważań są postawione przez naszą partię zadania, zmierzające do kształtowania rozwiniętego społeczeństwa socjalistycznego i zapewnienia stałego podnoszenia materialnego i kulturalnego poziomu życia mas pracujących. Rozwinięte społeczeństwo socjalistyczne, dojrzały socjalizm wymagają nie tylko znacznie wyższego poziomu materialnych sił produkcyjnych i stosunków produkcji, nauki i techniki oraz społecznych umiejętności kierowniczych, lecz także w jeszcze większym stopniu jakościowo wyższego poziomu rozwoju stosunków społecznych i świadomości socjalistycznej wszystkich pracujących, wyższego stopnia dojrzałości wszystkich ich potrzeb duchowo-kulturalnych, przekonań światopoglądowych i ogólnego rozwoju ich osobowości. Dojrzały socjalizm wymaga przede wszystkim dojrzałych, wszechstronnie rozwiniętych osobowości socjalistycznych. Taka jest — krótko mówiąc — podstawa wyjściowa, określająca kierunek naszej działalności naukowej w dziedzinie etyki. W miarę coraz dobitniejszego ujawniania się historycznej wyższości socjalizmu i przekonującego ugruntowania realnego humanizmu socjalistycznego naszego ustroju społecznego oraz powszechnego kształtowania się w pełni świadomych, twórczych, aktywnych i wolnych osobowości socjalistycznych rosnąć będzie również siła promieniowania i wpływ naszych krajów i naszego światopoglądu na masy pracujące w krajach rządzonych jeszcze przez kapitalistów. Jest dziś wyraźnie widoczne, że problemy związane z rozwojem człowieka stają się w coraz większym stopniu centralnymi zagadnieniami walki z naszymi przeciwnikami klasowymi.

Za najważniejsze zadanie całej pracy ideologicznej naszej partii uważamy w tej sytuacji rozwijanie świadomości socjalistycznej i kształtowa-

nie komunistycznego światopoglądu wśród najszerszych mas pracujących oraz wychowywanie ich w duchu marksizmu-leninizmu. Nowe zadania, jakie w rozwoju społeczeństwa socjalistycznego postawił VIII Zjazd SED, wymagają także od etyki marksistowsko-leninowskiej nowych teoretycznych rozwiązań szeregu problemów.

Powstaje więc pytanie: jakie problemy ma do rozwiązania etyka marksistowsko-leninowska w NRD? Trzy fakty historyczne sprawiają, iż konieczne jest zbadanie, w jakim stopniu nasze prace teoretyczne w tej dziedzinie będą w stanie zapewnić szerokie oddziaływanie ideologiczne etyki marksistowsko-leninowskiej w społeczeństwie zgodnie z postanowieniami zjazdu naszej partii.

Najważniejszym problemem jest określenie podstawowych zadań etyki w oparciu o uchwały VIII zjazdu naszej partii oraz innych bratnich partii w sprawie budowy rozwiniętego społeczeństwa socjalistycznego. Konsekwentne kierowanie głównych wysiłków kierownictwa partyjnego na dalszy wzrost materialnego i kulturalnego poziomu życia ludzi oznacza nie tylko stawianie zadań ekonomicznych. Jest to bowiem jednocześnie określanie politycznych i ideologicznych celów działalności partii w pełnej zgodności z nauką Marksa, Engelsa i Lenina, którzy w centrum kierowniczej działalności partii stawiali człowieka oraz jego potrzeby materialne i kulturalne. W miarę budowy rozwiniętego społeczeństwa socjalistycznego zostaną stworzone nowe warunki, w których wszyscy pracujący uzyskają możliwość rozwijania socjalistycznej osobowości. Konieczność zbadania prawidłowości kształtowania wszechstronnie rozwiniętej osobowości socjalistycznej w procesie dalszego rozwoju społeczeństwa socjalistycznego i postępu naukowo-technicznego stawia także przed etyką wiele zadań i problemów. Dlatego, naszym zdaniem, musi ona wnieść istotny wkład przede wszystkim w dziedzinie dalszego rozwiązywania tych problemów marksistowsko-leninowskiej nauki o człowieku, z którymi trzeba się będzie liczyć w stadium rozwiniętego socjalizmu. Oznacza to również, iż musi się ona aktywnie włączyć w wielką walkę światopoglądową naszych czasów.

Drugim faktem określającym aktualnie w NRD nasze pierwszoplanowe zadania jest to, że socjalizm, w przeciwieństwie do wszystkich przedsocjalistycznych ustrojów społecznych, opiera się na świadomej i planowej pracy całego narodu. Znajomość i świadome wykorzystanie obiektywnych prawidłowości rozwoju społecznego, świadoma inicjatywa mas pracujących w różnych dziedzinach życia społecznego, ich zaangażowana postawa wobec ideologicznych wpływów wrogów klasowych, zaangażowanie w walce o zwycięstwo nowego w nauce i technice, w rozwoju socjalistycznych stosunków społecznych i urzeczywistnieniu demokracji socjalistycznej — wszystko to są momenty wskazujące dobitnie, iż świadomość

społeczna mas pracujących oraz ich przekonania polityczne i światopoglądowe zyskują dziś coraz większe znaczenie.

Trzecim wreszcie faktem jest nasze przekonanie, że w ostatnich latach wrogowie klasowi niezwykle wzmogli swoje wysiłki zwłaszcza w tym kierunku, by poprzez swoistą interpretację problematyki etycznej przeniknąć ideologicznie do naszych szeregów i od wewnątrz rozmiękczyć zwartość partii i państwa socjalistycznego. Znane wydarzenia w Czechosłowacji w latach sześćdziesiątych stanowią także dziś wielce pouczający przykład szczególnej roli, jaką w rozsadzaniu świadomości socjalistycznej w dziedzinie etyki odegrał rewizjonizm. Powszechnie wiadomo, że ideologowie imperialistyczni od dawna przygotowywali swoją dywersję ideologiczną przeciw socjalizmowi, świadomie fałszując podstawowe założenia teoretyczne światopoglądu marksistowsko-leninowskiego. Po 1968 roku czołowi ideologowie burżuazji sami przyznali publicznie, że chodziło im głównie o stworzenie, w oparciu o założenia egzystencjalizmu i idealistycznej antropologii filozoficznej, „nowej filozofii i etyki”, w której materialistyczno-dialektyczna teoria człowieka, społeczeństwa, historii, praw społecznych i historycznej misji klasy robotniczej zostałaby po prostu zastąpiona całkowicie ahistoryczną, abstrakcyjno-idealizującą, egzystencjalno-antropologiczną koncepcją człowieka.

Różne teorie „demokratycznego” lub „ludzkiego” socjalizmu, „humanizacji społeczeństwa przemysłowego” oraz „demokracji i humanizmu” systematycznie fałszują podstawowe twierdzenia materializmu historycznego i etyki marksistowsko-leninowskiej, wykorzystując je następnie do celów kontrrewolucyjnych. Wiadomo też, że rewizjonistyczne fałszowanie filozofii i etyki marksistowsko-leninowskiej stanowiło teoretyczną podstawę rozsadzania świadomości i państwa socjalistycznego, podważania kierowniczej roli partii i demokracji socjalistycznej. Z drugiej strony służyło ono szerzeniu drobnomieszczańskich, utopijnych i moralistycznych teorii społeczeństwa socjalistycznego, które miały doprowadzić do konfliktu między masami a partią i kierownictwem państwowym. Także obecnie propaganda utopijnych i moralistycznych teorii socjalreformistycznych służy przede wszystkim szerzeniu wśród mas antykomunizmu oraz postaw i wartościowań drobnomieszczańskich. Takie są fakty politycznego, ekonomicznego oraz duchowo-kulturalnego procesu rozwoju społeczeństwa socjalistycznego w NRD, które wraz z walką ideologiczno-polityczną z różnymi odmianami filozofii burżuazyjnej oraz prawiocowym i lewicowym rewizjonizmem tworzą historyczne tło, na którym wyraźnie ukazują się aktualne zadania etyki marksistowsko-leninowskiej. Światopoglądowe znaczenie tych zagadnień nieustannie rośnie.

Należy tu także wspomnieć o problemach wiążących się z procesem rozwoju etyki jako nauki. W niektórych krajach socjalistycznych dalszy

rozwój etyki jest przedmiotem licznych dyskusji. Także w NRD prowadzono badania dotyczące przede wszystkim sposobu oddziaływania norm moralnych, systemu regulacji zachowania społecznego i stosunków międzyludzkich za pomocą środków ekonomicznych, prawnych, językowych, informacyjnych i innych. Pozwoliły one głębiej wniknąć w mechanizm oddziaływania i sposób funkcjonowania poszczególnych elementów moralności. Badania te są niewątpliwie pożyteczne, gdyż przyczyniły się do postępu w poznaniu możliwości społecznego kierowania procesem rozwoju moralności socjalistycznej. Także socjologiczne badania moralności, którym poświęcono więcej uwagi, dostarczyły nowych danych empirycznych i metodologicznych, co pozwoliło bliżej wyjaśnić mechanizm przemian świadomości moralnej poszczególnych grup ludności. W przyszłości tego rodzaju socjologiczne badania moralności należy, naszym zdaniem, prowadzić w jeszcze większym zakresie.

Nie powinniśmy jednak zapoznawać faktu, że koncentrując badania głównie na wyjaśnianiu funkcjonalnych i strukturalnych aspektów etyki i mechanizmów oddziaływania moralności, głoszono poglądy teoretyczne oparte wyraźnie na pozytywistycznej koncepcji nauki. W literaturze NRD głoszono np. pogląd, że procesy ideowe w ogóle, a rozwój i sposoby oddziaływania moralności w szczególności należy planować i kierować nimi przede wszystkim w oparciu o metody współczesnej logiki, cybernetyki, a także „deontyki” i przez „matematyzację etyki”. Przy takim ujęciu rozwój moralności został całkowicie oderwany od jej ścisłych związków z procesami ekonomicznymi, politycznymi i kulturalnymi życia społecznego. Było to ujęcie bliskie stanowisku pozytywistycznemu i mechanistycznemu, prowadziło do pomniejszania ideologicznego oddziaływania moralności socjalistycznej i sprzyjało zubożaniu światopoglądowego oddziaływania etyki. Jednocześnie stanowisko takie przyczyniało się do osłabiania oddziaływania i znaczenia etyki jako dyscypliny filozoficznej i światopoglądowej. Dlatego też, o ile w etyce — mimo pewnych błędów w jej rozwoju — uzasadnione jest mówienie o znacznym postępie w poznawaniu wspomnianych już funkcjonalnych i strukturalnych aspektów rozwoju moralności, to postępowanie w rozwiązywaniu innych problemów światopoglądowych moralności socjalistycznej, wyłaniających się w stadium budowy rozwiniętego społeczeństwa socjalistycznego i postępu naukowo-technicznego, jest niewystarczający. Przez pewien czas także w naszym kraju aspekty światopoglądowe, problemy ideologicznej istoty świadomości moralnej i zagadnienia międzyludzkich stosunków moralnych były wypierane z centrum badań etycznych. Odnosi się to zarówno do samej teorii moralności, jak i społecznego oddziaływania i dalszego rozwoju etyki marksistowsko-leninowskiej, będącej organiczną częścią światopoglądu i filozofii marksistowsko-leninowskiej.

Analizując te problemy, doszliśmy do jednomyślnego przekonania, że głównym naszym zadaniem jest obecnie wzmożenie światopoglądowego oddziaływania etyki. Etyka, jako dyscyplina w najgłębszym sensie światopoglądowa, może oddziaływać nie tylko przez wykrywanie nowych sposobów funkcjonowania i mechanizmów oddziaływania moralności, lecz także przez poznawanie nowych treści, powstających w procesie rozwoju socjalistycznych stosunków moralnych, wartościowań, norm, ideałów i zasad, a także w ten sposób, iż będzie wyjaśniać prawa i zależności między tymi nowymi treściami a prawidłowościami procesów społeczno-ekonomicznych przebiegających w warunkach sprzeczności, charakterystycznych dla rozwoju ekonomicznych, politycznych i innych stosunków społecznych. Wysoki stopień ideologiczno-swiatopoglądowego oddziaływania etyki, zgodnie z naszymi przekonaniem, będziemy mogli zapewnić tylko wtedy, gdy głoszone przez nas idee będą kierowały myślami i uczuciami mas pracujących, gdy będą wpływały na kierunek ich działania, opanują ich serca i umysły, gdy staną się ich własnymi przekonaniem.

Oddziaływanie etyki jest głównie ideologiczne. Swoją treścią ideową kształtuje ona ideologię wtedy, gdy jej idee właściwie odzwierciedlają rzeczywistość społeczną i właściwie wyrażają aktualne i przyszłe interesy klasy robotniczej.

Wszystko to może się wydawać oczywiste, nie zasługujące na szczególną uwagę. Jednakże wobec faktu, że w pracach naszych często o wiele silniej podkreślaliśmy znaczenie aspektów funkcjonalnych i teoretyczno-strukturalnych niż wagę momentów treściowych, światopoglądowych, a także wobec tego, iż przesadne, w pewnym sensie funkcjonalistyczne podejście do rzeczywistości socjalistycznej doprowadziło do wyraźnego zużycia siły oddziaływania światopoglądowego i zdolności perswazyjnej naszych prac teoretycznych, nie uważamy rozważań tego rodzaju bynajmniej za zbyteczne. W naszych badaniach czynimy więc wszystko, by zdecydowanie rozwinąć światopoglądowe bogactwo etyki marksistowsko-leninowskiej, zapewnić dalszy jej rozwój jako nauki filozoficznej, a także podnieść na wyższy poziom siłę jej oddziaływania i kształtowania światopoglądu, zwłaszcza wśród młodzieży. Dlatego uważamy za niezbędne uświadomienie sobie zadań i perspektyw działalności w dziedzinie etyki w całym zakresie jej światopoglądowego oddziaływania. W ostatnich latach dokonały się wielkie przemiany zarówno w samej NRD, jak i w jej stosunkach z NRF. W naszej pracy teoretycznej musimy również zdecydowanie silniej uwzględnić fakt, że w ostatnich latach podniósł się poziom wykształcenia dużej części naszej ludności, a zwłaszcza młodzieży. Wyraźnie wzrosła też aktywność polityczna i społeczna. Wyłania to wiele problemów, które w etyce muszą znaleźć głębsze i bardziej przekonujące rozwiązania. Zadanie dalszej aktualizacji i zapewnienia większej skutecz-

ności naszej działalności etycznej stawia przed nami także codzienna walka z ideologią burżuazyjną, różnymi formami socjalreformizmu oraz lewicowym i prawicowym oportunizmem.

Na plenum naszej partii, w maju 1973 roku, podkreślono, że sfery światopoglądu, filozofii, kultury duchowej i kultury w ogóle stały się obecnie terenem najostrzejszej walki ideologicznej. Wszystko to sprawia, że badania etyczne i działalność publicystyczna uzyskują w naszym kraju stale rosnące znaczenie. Centralny plan badań marksistowsko-leninowskich nauk społecznych w NRD do 1975 roku, zatwierdzony przez Biuro Polityczne, zalicza problemy rozwoju moralności socjalistycznej i etyki marksistowsko-leninowskiej do zbioru wiodących problemów teoretycznych materializmu dialektycznego i historycznego; będą one w tym czasie odgrywały pierwszoplanową rolę. Także w innych dokumentach partia podkreśla wielkie znaczenie światopoglądowe problematyki etycznej i domaga się wzmożenia siły oddziaływania światopoglądowego na całym froncie ideologicznym. Chodzi nam tu głównie o zwrócenie większej uwagi i głębsze zbadanie światopoglądowego znaczenia tych problemów etycznych człowieka, które odnoszą się do całości jego życia osobistego i odgrywają dużą rolę w określaniu jego postępowania w społeczeństwie.

Wiemy też, jak wielką rolę w kształtowaniu socjalistycznej świadomości i osobowości odgrywa sztuka i literatura. Etyka, jako część naszego naukowego światopoglądu, za pośrednictwem form przekazywanych przez sztukę i literaturę w istotny sposób wpływa na świadomość człowieka. Dlatego postawy filozoficzne, jakie wobec podstawowych twierdzeń etyki marksistowsko-leninowskiej upowszechnia się w literaturze i sztuce, nie mogą i nie powinny być nam obojętne. W ostatnich latach, w niektórych dziełach sztuki, zwłaszcza w niektórych filmach i sztukach teatralnych, upowszechniano postawy ideologiczne mające niewiele wspólnego z etyką marksistowsko-leninowską. Poglądy niektórych artystów na dialektykę stosunków jednostki i społeczeństwa socjalistycznego przypominają znaną sofistykę burżuazyjną. Ich pojmowanie jednostki ludzkiej co do jej samorzeczywistnienia się jest ściśle związane i przeniknięte mniej lub bardziej widocznym wulgarnym materializmem i różnymi drobnomieszczańskimi poglądami na temat szczęścia i sensu życia człowieka w socjalizmie. Sprawia to, iż nasze naukowe zadania w dziedzinie etyki musimy określać z punktu widzenia szeroko rozumianych celów aktualnych i perspektywicznych, politycznych i ideologicznych. Uwzględniając jednak fakt względnie małej liczebności etyków w NRD, konieczne jest ograniczenie się do podejmowania tylko wybranych tematów.

Obecne badania etyczne w NRD koncentrują się na trzech dużych grupach problemów:

1. Podstawowe problemy rozwoju socjalistycznej osobowości. Zalicza-

my do nich m. in. badania zależności między zmianą warunków ekonomicznych a rozwojem osobowości jednostki i kolektywów socjalistycznych w dziedzinie produkcji materialnej oraz badania dotyczące rozwoju socjalistycznej osobowości nauczycieli i kształtowania socjalistycznej etyki nauczyciela.

2. Podstawowe problemy rozwoju świadomości moralnej młodzieży.

3. Główne problemy walki z etyką burżuazyjną i reformistycznymi teoriami etycznymi. Obejmują one przede wszystkim badanie istoty i sposobów oddziaływania moralnych wzorów osobowych oraz kryteriów wartościowań w ideologicznej walce klasowej oraz analizę i krytykę socjaldemokratycznych koncepcji normatywnych.

Systematyczne zbadanie tych problemów przyczyni się do tego, że etyka w NRD będzie mogła sprostać nowym, rosnącym wymaganiom i wnieść swój wkład w walkę ideologiczną i w dzieło kształtowania socjalistycznej świadomości mas pracujących.

Tłum. Zbigniew Zwoliński

Рейнгольд Миллер

AKTUALNE ZADANIA I PERSPEKTYWY ETYKI W GDR

VIII-ой Съезд партии, на котором были определены главные задачи общественных наук на ближайшее годы, вызвал среди этиков ГДР оживлённую и творческую дискуссию на тему основных направлений научных исследований в области марксистско-ленинской этики. Подчёркивая огромное значение этики для процесса формирования социалистического общества, автор указывает на главные вопросы, которыми в настоящее время занимаются этики ГДР. Это вопросы следующие: 1) проблемы развития социалистической личности, с особым указанием на значение экономических факторов в формированию личности, а также исследования над личностью и моралью социалистического учителя; 2) вопросы касающиеся развития нравственного сознания молодёжи; 3) борьба с буржуазной моралью и с реформистскими этическими теориями.

Reinhold Miller

ETHICAL RESEARCH IN GERMAN DEMOCRATIC REPUBLIC: ACTUAL TASKS AND PROSPECTS

The 8th Congress of the Socialist Unity Party (SED), which defined the principal tasks of the social sciences for the coming years, evoked vivid and creative discussions of the main research problems in Marxist-Leninist ethics among the

ethicians of the German Democratic Republic. The considerable importance of ethics in the development of a socialist society is emphasised. The main problems studied now by the ethicians of the GDR include: 1) the development of a socialist personality with special emphasis on the impact of economic factors in that process and studies on the personality and ethics of the socialist teacher; 2) the development of the moral consciousness of young people; 3) the struggle against bourgeois ethics and reformistic ethical theories.